

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ЗАПОРОЖАНА ДМИТРА ВІТАЛІЙОВИЧА

АКТУАЛІЗАЦІЯ МИСТЕЦТВА КОНТРАТЕНОРА В МУЗИЧНОМУ ВИКОНАВСТВІ СУЧАСНОСТІ

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»,

галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Тотальна глобалізація сучасного життя, вир викликів і постійний пошук істини в множині можливостей ще більш чітко оприявлюють цінність індивідуальності та її власного погляду на світ крізь призму традицій і цивілізаційних надбань. Кожне звернення до музичної спадщини давніх часів, попри хронологічну та культурну віддаленість, відмінність національних традицій та контексту, обумовлене культурним рівнем особистості ХХІ століття, фокусом її переживань і прагнень.

Епоха Бароко є надзвичайно суголосною сучасності, адже інтенсивний пошук свого місця у мінливому й драматичному часопросторі, бажання розгадати таємниці всесвіту і власної душі є домінантною рисою представників обох періодів. Особливу увагу дослідників привертають явища, які стали символічними «мостами часу», забезпечуючи не лише реальне звучання, але й уможливлуючи глибинне розуміння цілого пласта музичної культури барокової доби. Таким є предмет дисертаційного дослідження Дмитра Запорожана, а саме – «мистецтво контратенора як феномен актуального виконавства ХХ–ХХІ століть» (с. 25).

Вибір теми роботи зумовлений необхідністю осмислення українськими науковцями одного з найважливіших виконавських аспектів відродження музичного барокового мистецтва у сучасному культурному просторі. У фокусі дослідження – не лише повернення барокового голосу до академічної сцени, а і його нова роль у поліфонії сучасної культури. З огляду на зростаючий інтерес до історично інформованого виконавства, появу композиторських експериментів із контратеноровим тембром, а також посилення ролі цього

амплуа у національній музично-сценічній традиції, тема роботи є безумовно актуальною.

Важливо, що автор не лише фіксує зрушення в репертуарі чи сценічній практиці, а й окреслює контратенорове мистецтво як цілісний соціокультурний і вокально-естетичний феномен; отже, дослідження Дмитра Запорожана вирізняється міждисциплінарним підходом, що охоплює історико-культурні, естетичні, жанрово-стильові та виконавські аспекти цього явища.

Значну цінність роботи становить феноменологічний ракурс розгляду обраної теми, адже автор дисертації сам є контратенором, який проводить активну виконавську діяльність та має практику виступів не лише концертного, але й музично-театрального формату, що обумовлює висвітлення предмету дослідження у синтезі теорії і практики, музикознавства і виконавства, і водночас в індивідуалізованій траєкторії пошуків. Такий особистісний погляд є надзвичайно цінним, адже глибинне розуміння явища нерозривно пов'язане не лише з емпіричним його освоєнням, але й з діяльнісним натхненням, без якого неможливе справжнє мистецтво. У тексті роботи відчувається емоційний відгук, захопленість Дмитра Запорожана досліджуванним феноменом, крізь рядки наукового викладу делікатно, але незмінно просвічує відданість бароковому мистецтву, яке у світовідчутті дисертанта «постає не як застиглий артефакт, а як динамічне джерело натхнення, яке позачасово резонує з універсальними цінностями людського буття: любов'ю, пристрастю, боротьбою, стражданням, піднесенням» (с. 30).

Структура дисертації цілісна й логічно вибудована, робота складається з двох розділів, що взаємно доповнюють один одного.

Перший розділ «Мистецтво контратенора у світлі поетики музичного бароко» складається з чотирьох підрозділів і присвячений комплексному аналізу зарубіжної історіографії та реконструкції історичної ретроспективи формування основних складових поетики музичного бароко, також тут

міститься систематизація історико-теоретичних джерел та характеристика барокової вокальної традиції.

Особливу увагу приділено генезі терміну «контратенор», його функціональному значенню та еволюції високих чоловічих голосів, висвітлено основні етапи становлення й розвитку мистецтва контратенора. Як зазначає автор дисертації, «однією зі стильових ознак барокової вокальної культури є панування надзвичайно високих голосів у виконавській практиці» (с. 53). У цьому ж розділі детально проаналізовано італійську вокальну традицію співаків-кастратів, які «стали найпопулярнішими в епоху становлення опери, підняли вокальне мистецтво на недосяжну висоту та сприяли розквіту італійської опери» (с. 65), вокальні жанри епохи бароко, викладено характеристику творчості провідних композиторів того часу.

У другому розділі «Творчі постаті видатних контратенорів ХХ-ХХІ століть: виконавська аналітика», який складається з п'яти підрозділів, увагу зосереджено на процесах актуалізації мистецтва контратенора в сучасному виконавстві, передусім у площині історично інформованого виконавства та сучасних естетичних парадигм. У розділі викладено періодизацію історично інформованого виконавства, яка «дозволяє простежити, яким чином спорадична реконструктивна практика переросла у транснаціональний рух, що вплинув не лише на інтерпретацію музики епох Ренесансу та бароко, а й на художнє осмислення всієї європейської класико-романтичної спадщини» (с. 97).

У другому підрозділі здійснено панорамний огляд розвитку мистецтва контратенорів у ХХ–ХХІ століттях та запропоновано їх умовну типологію за генераціями. Окремі підрозділи присвячено видатним контратенорам сучасності Філіппу Жарускі та Якубу Йозефу Орлінському, де викладено творчі портрети виконавців та проаналізовано їхній внесок у розвиток історично інформованого виконавства та сучасні інтерпретаційні підходи кожного до виконання барокової музики.

Окрему увагу у роботі (підрозділ 2.5.) приділено українському досвіду відродження мистецтва контратенорів, ролі мистецької платформи «Open Opera Ukraine» та прем'єрному показу опери Г. Перселла «Король Артур: у пошуках героя» (2024) за участю трьох українських контратенорів, включаючи самого дисертанта. Як зазначає Дмитро Запорожан, «цей феномен свідчить не лише про зростання професійного рівня сучасних українських виконавців, але й про послідовну й усвідомлену стратегію «Open Opera Ukraine», спрямовану на виведення національного барокового виконавства на якісно новий етап розвитку» (с. 167).

Докладне аналітичне висвітлення сценічної реалізації твору, наведене автором дисертації на с. 155–168, може використовуватись як справжній «путівник» глядача, який прагне зрозуміти усі нюанси постановки, ідея якої дещо відрізняється від оригінального тексту. Дмитро Запорожан наголошує на концептуальному осмисленні твору в сучасному національному контексті, адже «опера була поставлена в умовах продовження процесу як репетиційної, так і пошуково-ідейної роботи навколо історико-міфологічної теми «Король Артур». У новій адаптації вистава отримала назву «Король Артур: у пошуках героя», що визначило її смисловий вектор» (с. 161).

Як наголошує дисертант, центральна ідея подібної інтерпретації полягає у трансформації образу героя: від міфологізованого лицаря до символу людини, здатної захищати фундаментальні гуманістичні цінності. В центрі сценічної інтерпретації – рефлексія над поняттям героя як носія морального принципу, а прологова преамбула ініціює інтелектуальний діалог із глядачем ще до початку музичної дії, відкриваючи простір осмислення та саморефлексії. Драматургія сценічної вистави розгортається у стилістиці барокової алегорії з виразним поєднанням епічного, символічного й психологічного пластів, зокрема через використання мотивів зору/омани, випробувань і магічних втручань.

Досить лаконічним, але важливим у стратегії підтримки і розвитку українського контратенорового мистецтва є підрозділ 2.5.2, де Дмитро

Запорожан акцентує особливу роль педагогічної діяльності Наталії Говорухіної у становленні української школи підготовки контратенорів і наголошує на значенні її роботи з першими українськими контратенорами Харкова (С. Крючков, Д. Запорожан, Д. Мисін), що обумовлює здатність вітчизняної вокальної педагогіки інтегруватися у європейський мистецький контекст.

Дисертація Дмитра Запорожана є цілісним та завершеним науковим дослідженням та інспірує окремі міркування, які мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

У деяких розділах роботи (найбільше це стосується підрозділу 1.4 «Жанрово-стильові особливості музики бароко. Композиторське коло») спостерігається надмірна деталізація фактологічного матеріалу, що може ускладнювати сприйняття основної лінії дослідження, а розширене Резюме до цього розділу (с. 85) цілком відповідає змістовному наповненню тексту основного розділу та не має підсумовуючого характеру. Трапляються незавершені технічні моменти редагування тексту при переносі матеріалу зі статті в дисертацію (зокрема, на с. 128–129 тощо).

Також, на думку опонента, було б доречним ширше включити твори сучасних українських композиторів, написані спеціально для контратенора (окрім уже згаданих), що оприявило би увагу сучасних митців до даного типу голосу. Серед найбільш показових зазначимо кантату для сопрано, контратенора, фортепіано, хору та великого духового оркестру Івана Тараненка «Слався, Вкраїно!» (написану на замовлення до 26-ї річниці Незалежності України у 2017 році) та «Три фрагменти зі старовинної сюїти» для камерного ансамблю на слова Жоашена дю Белле Марини Денисенко (написання твору відбулося за ініціативою Василя Сліпака, який став першим його виконавцем у концертній презентації в Києві 1995 року).

Оскільки Дмитро Запорожан сам є контратенором та брав участь у постановці «Короля Артура», можна було б поглибити автокоментар у частині особистого досвіду та рефлексії над викликами та перевагами виконання

барокового репертуару в контексті історично інформованого виконавства, поширюючи його не лише на педагогічну діяльність Н. Говорухіної, а й на власні виконавські міркування. Дисертант може розглянути цю рекомендацію як запитання і відповісти на нього, якщо вважатиме за потрібне.

Хоча тематика дисертації потенційно провокує більше питань, обмежуся кількома з них, що безпосередньо стосуються дисертації:

1) На с. 71 підрозділу 1.4 Ви вказуєте, що «за типом семантики італійських арій сформувалися вокально-сценічні амплуа: – бравурна арія (геройко-тріумфальна); – патетична арія (урочисто драматична); – *da capo* (складна тричастинна форма, де виконання третьої частини прикрашалося на розсуд співака різними видами орнаментики, зміненою мелодією, розспівами тощо); – *lamento* (трагічно-елегійна); – характерна арія (комічно-побутова)». Згідно викладеної типології, на Вашу думку, чи може бути написана бравурна арія чи арія *lamento* у формі да капо?

2) Андреас Шолль в інтерв'ю для The Claquers під час нещодавнього візиту до Києва сказав: «гадаю, що стиль – це, мабуть, щось дуже індивідуальне, і що існує стільки стилів барокового співу, скільки барокових співаків» <https://theclaquers.com/posts/14144>). Чи згодні Ви з цією ідеєю? І якщо так, чи не могли би прокоментувати її, спираючись на свій науковий і виконавський досвід?

Викладені міркування і зауваження не впливають на цілком позитивний відгук опонента, а сама робота, її тема та розкриття підсилюють оптимізм щодо перспектив дослідження обраної тематики в україно-європейському контексті. Адже робота «Open Opera Ukraine» та сценічна реалізація опер «Дідона та Еней» Г. Перселла (2017), «Ацис і Галатея» Г. Ф. Генделя (2019), «Король Артур: у пошуках героя» Г. Перселла (2024), продовження діяльності проєкту і після повномасштабного вторгнення, поява дисертаційних робіт з даної тематики зміцнює упевненість в оригінальності «українського погляду» на означену проблематику та інтеграції цієї сфери української культури і мистецтва в європейський дискурс.

Отже, дисертаційна робота Дмитра Віталійовича Запорожана «Актуалізація мистецтва контратенора в музичному виконавстві сучасності» є ґрунтовним і самостійним дослідженням, присвяченим вивченню феномена контратенора як унікального виконавського явища, що поєднує історико-культурну спадщину та сучасні практики музичного виконавства. Автор комплексно аналізує витоки, еволюцію й актуальні тенденції у функціонуванні цього вокального амплуа, приділяючи особливу увагу практиці історично інформованого виконавства, сучасній композиторській творчості та новітнім проявам українського музичного виконавства. Робота відзначається цілісною концепцією, виваженим теоретичним апаратом і залученням масштабного аналітичного матеріалу. Очевидною є практична значущість дисертаційного дослідження, результати якого становлять інтерес не лише для фахових музикознавців, але й для вокалістів, педагогів та театрознавців. Наукові публікації за темою дисертації в повному обсязі відтворюють основні положення роботи.

Дисертація Дмитра Запорожана як самостійне і науково вагоме дослідження, є суттєвим внеском у розвиток сучасного музикознавства. Робота повністю відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор заслуговує на присудження відповідного ступеня за спеціальністю 025 Музичне мистецтво (галузь знань 02 Культура і мистецтво).

Кандидат мистецтвознавства,
доцент, доцент кафедри історії світової музики
Національної музичної академії
України ім. П.І. Чайковського

В. Б. Артем'єва

Підпис: *В. Б. Артем'єва*
Засвідчую: начальник загального відділу
Національної музичної академії
України імені П.І. Чайковського